

Zaal Dwarsdenkers

J.H. Moesman

Zelfportret, 1935

Zaal Dwarsdenkers

J.H. Moesman

Ontmoeting, 1932

Johannes Hendrikus (Joop) Moesman (1909 – 1988) is een Nederlandse schilder, typograaf en calligraaf. Zijn leven lang combineerde hij zijn kunstenaarschap met een baan als opzichter-tekenaar bij de Nederlandse Spoorwegen. Vanaf 1920, hij is dan 11 jaar oud, volgt hij tekenlessen bij de kunstenaar Willem van Leusden (1886 – 1974), waarbij hij onder meer (naakt)modellen natekende. De tekenklas inspireerde hem om verschillende nieuwe en moderne stijlen te verkennen. Hij werkt eerst in een kubistische en constructivistische stijl, maar vanaf 1928 ontmoet hij Willem Wagenaar (1907 – 1999), eigenaar van boek- en kunsthandel Nord waardoor zijn stijl veranderde.

Via Wagenaar komt hij in aanraking met verschillende boeken en tijdschriften over het surrealisme uit Parijs, waardoor hij geïnspireerd raakt door de surrealistische werken van onder andere Salvador Dalí. Vanaf 1928 gaat hij in een kenmerkende surrealistische stijl werken, waarbij hij in zijn schilderijen droomachtige fantasiewerelden laat zien met vaak taboedoorbrekende verbeeldingen van seksualiteit.

Een belangrijk onderwerp in zijn werken zijn vrouwen. Hij schildert ze vaak als lustobject, waarbij hun gezicht afgeschermd, bedekt of niet zichtbaar is. De vrouwen verliezen hierdoor hun identiteit en zijn werken werden dan ook door veel mensen als schokkend ervaren. Door deze onderwerpen zorgde zijn deelname aan groepstentoonstellingen daardoor vaak voor commotie.

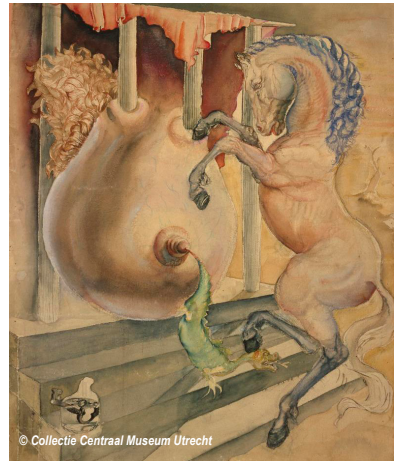
Zaal Dwarsdenkers

Willem van Leusden

Jean sans terre a le mal de terre, 1940

Willem van Leusden (1886 – 1974) is een Nederlandse surrealist en gaf tekenlessen op de Utrechtse Kunstnijverheidsschool. Zijn vroege schilderijen, ets- en graveerwerken bevatten veel invloeden van het symbolisme, maar later werkte hij met name in een constructivistische stijl. Rond om 1928 raakt hij echter geïnspireerd door het surrealisme en de werkwijzen van de kunstenaars Max Ernst, René Magritte en Giorgio de Chirico. In zijn surrealistische schilderijen staan vooral thema's zoals goed en kwaad, naderend maatschappelijk onheil en de relatie tussen erotiek en de dood centraal. Van Leusden zag de surrealistische beweging namelijk als een maatschappelijk betrokken beweging en gebruikte daarbij kunst als middel om weerstand te bieden tegen de machthebbende burgerlijke klasse. Dit is terug te zien in werken zoals *1940-1945 (de boodschap)*, waarbij hij verwijst naar de Tweede Wereldoorlog en de zware maatschappelijke nasleep die daarna volgde.

Ook mengt Van Leusden zich in internationale kunstkringen. Vanaf 1960 schreef en publiceerde hij bijvoorbeeld surrealistische manifesten bij het *Internationale Bureau De Recherches Surréalistes* in Parijs.

Zaal Dwarsdenkers

Gerrit van 't Net

Symbolische voorstelling met een paard, ca. 1932

Gerrit van 't Net (1910 – 1971) is een Nederlandse kunstenaar die voor een korte periode in een surrealistische stijl werkt. Hij groeit op als wees in het kinderkuis dat toen nog gehuisvest was in het gebouw van het huidige Centraal Museum. Hij blijkt een tekentalent te hebben en aangemoedigd door kunstenaar Willem van Leusden volgt hij rondom 1926 op Van Leusdens aandrigen tekenlessen bij de Gemeentelijke Avondcursussen voor Kunstindustriële Onderwijs. In zijn surrealistische werken drukt hij zijn trauma's, obsessies en frustraties uit, waarbij hij naar eigen zeggen streefde naar het vastleggen van "het grote mooie". Daarbij maakt hij vaak gebruik van het beeldmotief van een paard, zoals te zien is in zijn werk *Symbolische voorstelling met een paard*. Een belangrijk onderwerp dat ook vaak werd behandeld in zijn werken was erotiek. Van 't Net heeft ook kennisgemaakt met internationale kunstkringen door zijn korte verblijfsperiode in Parijs, waar hij geïnspireerd raakt door Franse modernisten zoals Cézanne, Picasso, Braque en Matisse. Later in de jaren dertig zal hij de surrealistische stijl weer loslaten.

INFORMATIE

UTRECHTSE SURREALISTEN

Tussen 1927 en 1929 ontstond in Utrecht onder beeldend kunstenaars een lokale surrealistische beweging tijdens de tekenlessen van Willem van Leusden. Kunstenaar Van Leusden gaf in die jaren de Gemeentelijke Avondcursussen voor Kunstindustriële Onderwijs en zijn tekenlessen werden een belangrijke ontmoetingsplek voor jonge kunstenaars in Utrecht, onder wie J.H. (Joop) Moesman, Willem Wagenaar, Louis Wijmans en Gerrit van 't Net. Tijdens deze avondcursussen experimenteerde ze bijvoorbeeld met het tekenen naar een naaktmodel in combinatie met vreemde voorwerpen en wisselde ze ideeën uit over hun kunst. Een belangrijke inspiratiebron waren de surrealistische tijdschriften en boeken die Wagenaar importeerde vanuit Frankrijk voor zijn boek- en kunsthandel Nord. Ook de Filmliga droeg bij als inspiratiebron door vroege surrealistische films te vertonen waarin thema's zoals seksualiteit centraal stonden. Deze inspiratiebronnen leidden tot een gemeenschappelijke figuratieve beeldtaal met duidelijke surrealistische kenmerken. In de voorstelling van de werken van Moesman, Van Leusden en Van 't Net zijn bijvoorbeeld vaak menselijke (vrouwen)lichamen in dromerige landschappen te zien die, gecombineerd met onverklaarbare beeldelementen, onderbewuste en onderdrukte driften lijken uit te drukken.

De werken die deze kunstenaars maakten werden echter niet altijd gewaardeerd binnen het Utrechtse kunstcircuit en de lokale katholieke kringen, vanwege de als vulgair beschouwde symboliek en erotische thema's die de kunstenaars verbeeldde. Daarnaast werden de Utrechtse kunstenaars door kunstcritici buiten de stad vaak niet zo serieus genomen. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Amsterdam had Utrecht geen toonaangevend kunstklimaat. Bovendien combineerden de Utrechtse surrealisten hun kunstenaarschap met een (kantoor) baan, waardoor ze ook vaak als amateuristisch werden weggezet.

Ook waren zij niet financieel afhankelijk van hun werk en exposeerden zij niet heel vaak. Wel waren ze lid van de Utrechtse kunstenaarsvereniging Genootschap Kunstliefde, waardoor hun werk regelmatig te zien was op de ledententoonstellingen. Helaas konden ze niet op grote internationale erkenning rekenen, aangezien een doorbraakpoging met een groepsexpositie in een galerie in Parijs in 1933 geen grote aandacht verkreeg.

INFORMATIE

KIJKVRAGEN

I ASK

- 1 Welke aspecten van de voorstelling in dit werk roepen bij jou weerstand of juist bewondering op?
- 2 Welke aspecten van de voorstelling in dit werk zouden symbool kunnen staan voor de onderbewuste driften en kritiek van de kunstenaar en waaraan denk je dit te zien?

VT

- 1 Verplaats je in het perspectief van een persoon/figuur uit het werk. Wat voelt, gelooft, weet of ervaart deze persoon/figuur?
- 2 Stel je zou de kunstenaar mogen interviewen over zijn werk, welke drie vragen zou jij dan aan hem willen stellen?

ACTUEEL

- 1 De Utrechtse surrealisten verbeeldden vrouwen vaak op een manier die in hun tijd als controversieel werd opgevat. Hoe verhoudt deze representatie van vrouwen zich vandaag tot hedendaagse discussies op sociale media over misogynie (vrouwenhaat) en bijvoorbeeld influencers zoals Andrew Tate?

Museum Boijmans van Beuningen

Salvador Dalí

Table solaire (Zonnetafel), 1936

Salvador Dalí (1904–1989) is een Spaanse surrealist. Rondom 1929 woonde en werkte hij in de hoofdstad van de Europese avant-garde, Parijs, waar hij onder meer nauw contact onderhield met André Breton (1896 – 1966). In zijn surrealistische werkwijze haalt hij met name inspiratie uit de leer van de psychoanalyse van de psycholoog Sigmund Freud (1856 – 1939), waarbij de onderbewuste leefwerelden van mensen worden bestudeerd door onder meer dromen te analyseren en driften vast te leggen.

Ook heeft hij een grote fascinatie voor thema's zoals erotiek en de dood. Dit onderzoekt hij tijdens zijn carrière als kunstenaar aan de hand van verschillende technieken en kunstdisciplines, zoals films, collages, foto's en schilderijen. Daarbij gebruikt hij vaak motieven en objecten uit zijn dagelijks leven als symbolen in zijn werken. Dit is bijvoorbeeld te zien in zijn werk *Table Solaire*. De tafel in de voorstelling is afgeleid van een exemplaar uit een café in zijn geboorteplaats Cadaqués en de afgebeelde tegelvloer heeft exact hetzelfde motief als de tegels die destijds in zijn keuken werden gelegd.

INFORMATIE

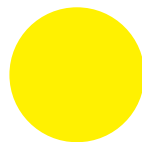
SURREALISME

● Het surrealisme (Sur = boven, Realisme = realiteit) is een internationale kunstbeweging waarvoor de basis is gelegd in Parijs, maar die vervolgens verschillende startpunten, vormgevings- en voorstellingsaspecten en netwerken verspreid over de hele wereld kent. Binnen de West-Europese kunstgeschiedenis is de Franse surrealistische beweging het meest bekend. Deze beweging is ontstaan in 1924 in Parijs na de publicatie van het surrealistische manifest van de Franse dichter André Breton (1896 – 1966).

De idealen van deze Franse beweging en het manifest van Breton leunden sterk op de leer van de psychoanalyse (*Die Traumdeutung*) van de psycholoog Sigmund Freud (1856 – 1939). Binnen deze leer beschrijft Freud dat de mens in zijn onderbewustzijn continu gedreven wordt door driften zoals seksualiteit en agressie. Het belangrijkste doel van de kunstenaars binnen de Franse beweging, zoals Salvador Dalí, René Magritte en Max Ernst, is om dit onderbewuste zichtbaar te maken. Via deze wijze wilden ze niet alleen zichzelf, maar ook de maatschappij bevrijden. Ze gebruiken hiervoor technieken zoals: automatisch schrijven en collage om een realiteit te creëren die de logica en het verstand oversteeg.

In hun kunstwerken zorgden dit soort experimentele technieken voor een kenmerkende stijl. Kunstenaars combineerden herkenbare, realistische vormen op een onlogische manier, waardoor voorstellingen ontstonden die leken op droomwerelden. De onderwerpen die het meest voorkomen in hun werken bevatten thema's zoals seksualiteit, humor en (jeugd) herinneringen. Daarnaast experimenteerden de kunstenaars binnen de Franse beweging ook vaak met de wijze waarop zij hun werk tentoonstelden. Bij exposities plaatsten zij hun werken bijvoorbeeld niet netjes naast elkaar, maar kriskras door de ruimte, of maakten ze gebruik van soundscapes om de waarneming van de bezoeker te beïnvloeden.

Gelijktijdig ontstonden er ook verschillende surrealistische bewegingen op andere plekken in de wereld. Rond 1924 bestonden er namelijk al actieve bewegingen in landen zoals België, Japan, Peru, Tsjechië en op de Canarische Eilanden. Het surrealisme is daarom al lang niet meer iets wat alleen in Parijs ontstond rond 1924, maar een wereldwijde beweging die vandaag de dag nog steeds voortgezet wordt.

**CENTRAAL
MUSEUM**
UTRECHT

INFORMATIE

KIJKVRAGEN

I ASK

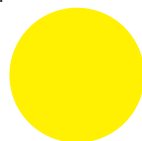
- 1 In het werk *Table solaire (Zonnetafel)* heeft Dalí alledaagse objecten afgebeeld die hij tegenkwam in zijn directe omgeving. Wat voor soort ruimte of omgeving heeft Dalí in dit werk afgebeeld? Waaraan kun je dat zien?
- 2 Welke objecten herken je uit de voorstelling van het werk *Table solaire (Zonnetafel)* en doen deze objecten je denken aan iets uit je eigen dagelijkse leven?

VT

- 1 Wat zie je allemaal in de voorstelling van het werk? Noem vijf woorden of korte zinnen over wat je opvalt aan het werk, of die een aspect van de voorstelling van het werk beschrijven.
- 2 Dalí maakt naast schilderijen ook surrealistische films. Als dit kunstwerk een filmstill zou zijn, welke scène speelde zich vlak hiervoor af en wat zou de daaropvolgende scène kunnen zijn? Beschrijf het begin, het midden en het einde.

ACTUEEL

- 1 Surrealistische kunstenaars zoals Dalí creëren droomwerelden om hun boodschap op een symbolische, indirecte wijze te uiten. Vandaag de dag wordt AI vaak ingezet om beelden te manipuleren of de werkelijkheid te veranderen. Op welke wijze zie jij AI in jouw dagelijks leven of op sociale media terugkomen? En wat vind jij van AI gebruik in de kunstwereld?

Zaal Dwarsdenkers

Rita Kernn-larsen

Untitled, 1938

Rita Kernn-Larsen (1904 – 1998) is een Deense surrealist. Zij vertrok in 1929 vanuit Kopenhagen naar Parijs en volgde van 1930 tot 1931 lessen aan de Académie Moderne bij Fernand Léger (1881 – 1955). Tijdens deze periode maakte ze kennis met de surrealistische beweging, waarna ze al snel werd opgenomen in verschillende surrealistische kunstenaarskringen en tentoonstellingen in Denemarken, Engeland en Frankrijk.

Kernn-Larsen ziet het surrealisme als een beweging die geen mentale of landelijke grenzen kent. Ze ontwikkelt op basis daarvan een surrealistische stijl, waarin ze in haar composities natuurlijke elementen, lichamelijke vormen en herkenbare alledaagse objecten vermengt. Deze technieken en de surrealistische denkwijze bood Kernn-Larsen een manier om naar haar eigen innerlijke fantasiewerelden te vluchten.

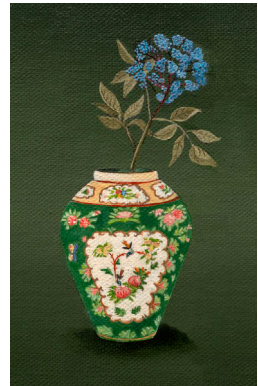
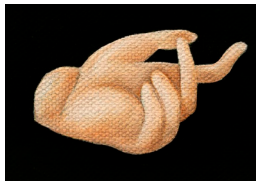
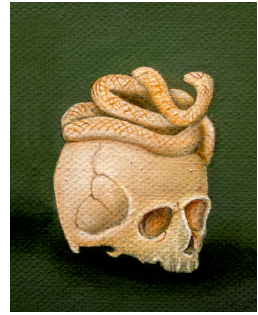
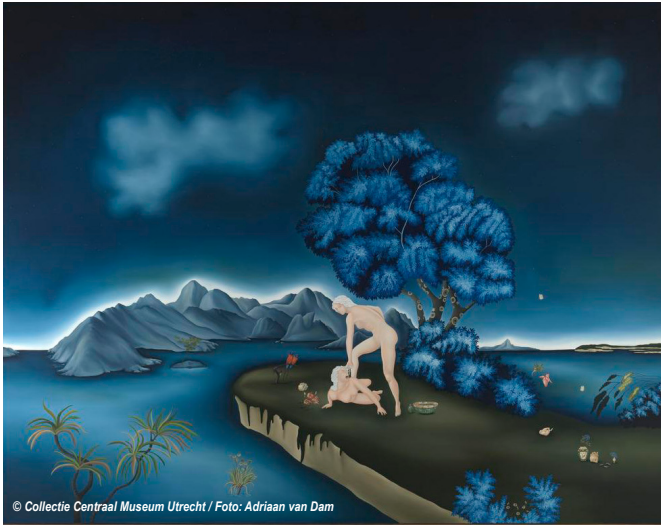

Zaal Dwarsdenkers

Armand Baag

Art does not pay, 1984

Armand Baag (1941 – 2001) is een Surinaamse kunstenaar, componist, tektschrijver, performer en muzikant. Vanaf 1961 verhuist hij van Paramaribo naar Nederland, maar hij blijft altijd nauw verbonden met Suriname. In zijn werken staan vooral onderwerpen zoals het verbeelden van de Winti-spiritualiteit (een Surinaamse religie gefocust op respect, harmonie en dienstbaarheid voor de natuur en het leven), zwarte cultuur, schoonheid en identiteit centraal. Ook vormden de Europese kunstgeschiedenis en schilderkunstige tradities een bron van inspiratie. Tijdens zijn artistieke carrière ontwikkelt hij een authentieke stijl, genaamd 'Baagisme', waarbij hij verschillende technieken en inspiratiebronnen vanuit meerdere kunststromingen samenvoegt om zijn eigen visie weer te geven. Hoewel hij zichzelf niet beschouwde als een surrealistische kunstenaar, hebben zijn werkwijze en beeldtaal veel overeenkomsten met het surrealistische gedachtengoed. Dit is bijvoorbeeld te zien in zijn werk *Art does not pay*, waar hij gewone, alledaagse voorwerpen plaatst in een droomachtig landschap met geabstraheerde, zwevende vormen.

Zaal Dwarsdenkers

Sanam Khatibi

Deadly nightshade, 2020

Sanam Khatibi (1979) is een hedendaagse Iraanse/Vlaamse kunstenaar die in haar schilderijen surrealistische droomlandschappen afbeeldt. Hoewel deze werken op het eerste gezicht lieve scènes lijken te tonen, onthullen de details dat het echter gaat om grimmige voorstellingen.

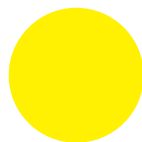
In haar werkwijze is ze met name geïnspireerd door verschillende aspecten uit de kunstgeschiedenis, zoals Perzische mythologie en miniatuurkunst, Noord-Nederlandse fijnschilderkunst en surrealistische kunstenaars zoals Frida Kahlo (1907 – 1954). Daarbij staan onderwerpen zoals machtsverhoudingen, oerimpulsen en de grens tussen angst en verlangen voornamelijk centraal in haar werken. Naast schilderijen maakt Khatibi ook verschillende sculpturen en wandtapijten.

INFORMATIE

NIEUW PERSPECTIEF OP SURREALISME

● Veel kenmerken en technieken uit de surrealistische bewegingen worden tot op de dag van vandaag door veel kunstenaars op verschillende manieren gebruikt. Lange tijd ging in alle boeken over het surrealisme alle aandacht uit naar de bekende, vooral mannelijke Franse surrealisten, aangezien zij de eersten waren. Daardoor ontstond de indruk dat surrealisten buiten Parijs (en buiten Europa), kunstenaars die veel later in de surrealistische stijl gingen werken, of vrouwelijke surrealisten als minder belangrijk werden beschouwd binnen de kunstgeschiedenis. Tegenwoordig is er echter steeds meer aandacht voor onderbelichte kunstenaars. Het gaat hierbij bijvoorbeeld vaak om vrouwelijke kunstenaars zoals Rita Kernn-Larsen en kunstenaars met een niet-westerse culturele achtergrond zoals Armand Baag en Sanam Khatibi.

Door later onderzoek blijkt vaak dat die kunstenaars de nadruk op heel andere aspecten in hun werk legden. Klassieke Franse surrealisten behandelden, vanuit hun fascinatie voor de psychologie van Freud, thema's zoals seksualiteit en het ongeremde driftleven. Dit verbeelden ze in hun werken vanuit een typisch wit en mannelijk perspectief. Veel vrouwelijke kunstenaars of kunstenaars van kleur behandelen die thema's op een heel andere manier. Hun werk is daarmee ook vaak kritisch op de kunst van hun voorgangers, bijvoorbeeld op de manier waarop het vrouwelijk lichaam als een soort lustobject verbeeld wordt. In hun werk kiezen ze daarom voor een heel eigen perspectief en referenties vanuit hun eigen cultuur en beleavingswereld. Deze invalshoeken zijn, net zoals die van hun voorgangers, bepalend geworden voor het surrealisme.

**CENTRAAL
MUSEUM**
UTRECHT

INFORMATIE

KIJKVRAGEN

I ASK

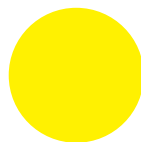
- 1 Als jij een surrealistisch kunstwerk zou maken, welk symbool uit jouw dagelijks leven zou jij dan kiezen om een aspect van jouw eigen culturele of persoonlijke identiteit te laten zien?
- 2 Zijn er overeenkomsten te zien tussen de werken van de vrouwelijke en niet-westerse surrealisten en de werken van de Utrechtse surrealisten? Zo ja, welke? Benoem waar je de overeenkomsten in de werken terugziet.

VT

- 1 Wat was het eerste detail dat je opviel toen je dit werk voor het eerst zag? En wat zou dit detail je kunnen vertellen over de boodschap die de kunstenaar met dit werk wil laten zien?
- 2 Welke kleuren en vormen zie je in het werk terug?
En welke sfeer geven deze vormgevingsaspecten aan het werk?

ACTUEEL

- 1 De traditionele kunstcanon wordt de afgelopen jaren steeds meer aangevuld doordat ontbrekende kunstenaars en perspectieven worden herontdekt en opgenomen. Hoe kijk jij naar het belang van deze verandering? Welke stemmen en perspectieven vind jij in je dagelijks leven of op sociale media belangrijk om te horen en welke ontbrekende stemmen en perspectieven zouden volgens jou meer aandacht moeten krijgen?

**CENTRAAL
MUSEUM**
UTRECHT